

В. Г. ФЕДОРЕНКО, д-р екон. наук, проф.

(Всеукраїнський Союз сприяння інтеграції та інвестицій в економіку України, м. Київ)

В. В. ФЕДЧИШИНА, аспірант

(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)

ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 10, с. 62–65

Розглядається вплив науково-технічних проблем на вирішення соціально-економічних, господарських завдань як на підприємствах, так і в народному господарстві загалом. Найважливішим фактором на сучасному етапі є швидке й масштабне отримання економічних результатів при виконанні інноваційних проектів. Це коло проблем якнайістотніше впливає на підвищення конкурентоспроможності.

В економічній літературі “інновація” інтерпретується як перетворення потенційного науково-технічного прогресу на реальний, що втілюється в нових продуктах та технологіях. Інноваційний продукт характеризується вищим технологічним рівнем, новими споживчими якостями товару або послуги порівняно з попереднім продуктом.

Відомо багато визначень поняття “інновації”. Наприклад, за ознакою змісту чи внутрішньої структури розрізняють інновації технічні, економічні, організаційні, управлінські та ін. Виділяють такі ознаки, як масштаб інновацій (глобальні та локальні), параметри життєвого циклу, закономірності процесу впровадження.

Взагалі щодо змісту цього поняття серед фахівців існують два підходи: широкий і вузький. Класичною позицією широкого підходу вважається викладене австрійським економістом І. Шумпетером ще в 1913 р. у праці “Теорія економічного розвитку” розуміння цього процесу як такого, що складається з п’яти основних варіантів:

- введення нового товару (товару, з яким не знайомий споживач, або товару нового виду);
- впровадження нового методу виробництва продукції (методу, який раніше не використовувався в тій чи іншій галузі промисловості);
- відкриття нового ринку, на якому певна галузь промисловості тієї чи іншої країни не була представлена;

- завоювання нового джерела сировини та напівфабрикатів;
- впровадження нової організаційної структури в будь-якій галузі.

Такої точки зору дотримується й ла Герре, який визначає інновацію як будь-яку зміну у внутрішній структурі господарюючого організму.

Більшість же економістів обстоюють вузький підхід. Вони обмежують галузь інновації науково-технічними технологічними питаннями. При цьому з точки зору одних інновація — це процес застосування нових технологій, виробів, а з точки зору інших — це результат у вигляді нових методів, продукції, технологічних процесів.

При централізованому керуванні економікою для позначення відповідних процесів часто застосовувались поняття “впровадження досягнень науки та техніки”, “управління науково-технічним прогресом” та ін.

Для прикладного використання найприйнятніший з наведених визначень вузький підхід до визначення інновацій, що враховує науково-технічний та економічний аспекти. Це пояснюється визначальною роллю науково-технічних проблем у вирішенні соціально-економічних, господарських завдань як на підприємствах, так і в народному господарстві загалом. Найважливішим фактором на сучасному етапі є швидке й масштабне отримання економічних результатів при виконанні інноваційних проектів. Крім того, це коло проблем глибше досліджене порівняно

з організаційними та соціальними аспектами інновацій.

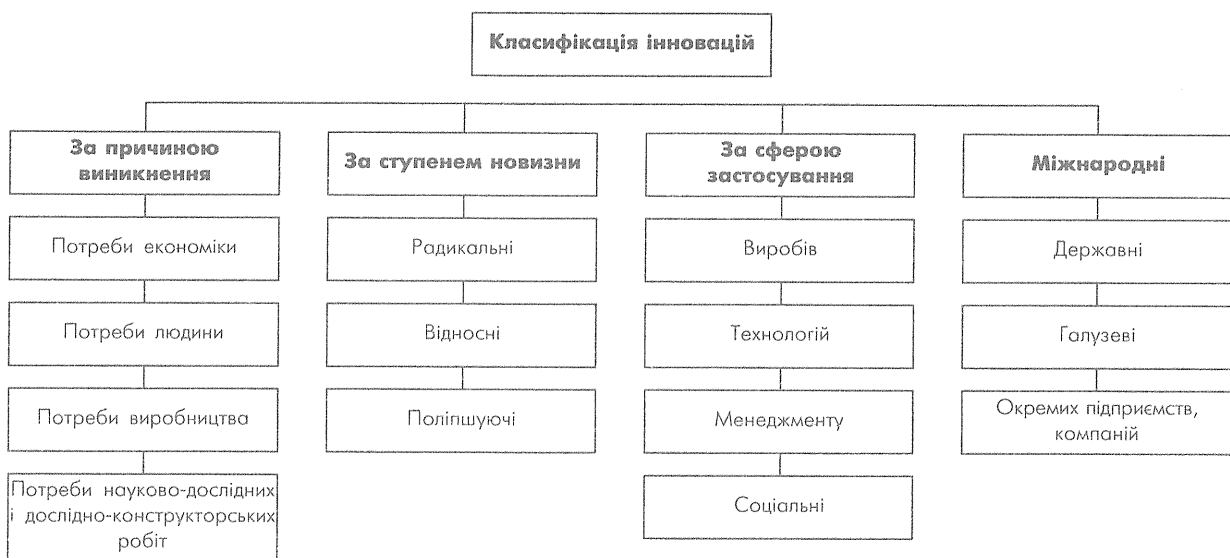
Створювачі інновації керуються такими критеріями, як життєвий цикл виробу та економічна ефективність, а їхня стратегія спрямована на отримання переваг перед конкурентами шляхом створення новітності, унікальної в певній галузі.

За характером потреб, що задовольняються, інновації можуть бути зорієнтовані на існуючі потреби або на формування нових.

Проаналізувавши літературні джерела з інновацій, пропонуємо свій варіант їх класифікації за певними ознаками (див. рисунок).

фінансових ресурсів, стабільної фінансової системи, наявності вже сформованих ринків новітностей тощо.

Значення інноваційної діяльності для розвитку економіки важко переоцінити. Ще в 1977 р. спеціальна комісія сенату США зазначала, що як найближчим часом, так і у віддаленому майбутньому науці та технології приділятиметься щодалі більше уваги, ніж будь-якому іншому елементу національної політики або складової національних програм. У сучасному світі показники інноваційної діяльності дедалі більшою мірою стають визначальними при визначенні економічного рівня держави. У відповідному аналізі ви-

Таким чином, розглянувши складові інноваційної сфери, можна сформулювати основні пов'язані з нею поняття. Інноваційна сфера — це система взаємодії виробників інноваційної продукції, інвесторів і споживачів. Інноваційна діяльність — це комплекс практичних дій, спрямованих на використання науково-технічних результатів для отримання нових або поліпшення існуючих виробів, технологій, методів управління тощо. Звідси й розвиток робочих місць, і підготовка кадрів.

Україна перебуває на стадії трансформаційного розвитку ринкової економіки, що позначається на ставленні до інноваційних процесів. Вітчизняні автори часто орієнтуються на простішу модель “технологічного поштовху”. Слід визнати, що це значною мірою викликано об'єктивно існуючою ситуацією та визнанням того, що застосування сучасної “інтегрованої” моделі потребує розвиненої ринкової інфраструктури, достатніх

окремлюють обсяги виробництва та експорту наукомісткої продукції, обсяги і частку витрат на НДДКР у ВВП, кількість науково-технічних працівників і питоми витрати в розрахунку на одного такого працівника та ін.

Конкуренція на міжнародному та внутрішньому ринках загострюється, що й визначає необхідність підвищення уваги керівників корпорацій і фірм до інноваційної діяльності, оскільки тільки її результати дають змогу створити продукцію, яка задовольнятиме дедалі зростаючі та змінювані вимоги ринку і забезпечуватиме високий рівень прибутків корпораціям. Мало того, необхідність підвищення ефективності використання фінансових ресурсів та прагнення отримувати якнайвищі доходи спонукає провідних виробників цілеспрямовано створювати нові потреби у покупців, а також принципово нові вироби та технології. Усе це потребує прискорення інноваційних процесів, їх

поєднання в багатьох випадках з виробничими процесами.

Провідні промислово розвинені країни розробляють і здійснюють інноваційні програми у пріоритетних наукових та технологічних напрямках (біотехнології, мікроелектроніка, комп'ютерні технології, генна інженерія тощо), тобто, по суті, у напрямках, здатних забезпечити високі норми прибутку. На цій основі змінюється структура виробництва, безперервно збільшуються обсяг та питома вага наукомісткої продукції. Трудомісткі, технологічно застарілі, "невігідні" й такі, що забруднюють довкілля, виробництва ліквідуються або переводяться у країни, що розвиваються. Усе це перетворює інноваційний процес на основний фактор економічного зростання найрозвиненіших країн світу. Відомий економіст Б. Санто наводить такі цікаві дані: 25 % приросту виробництва у розвинених країнах викликано прямими матеріальними інвестиціями капіталу, приблизно 35 % — підвищенням кваліфікації робочої сили і понад 40 % економічного зростання цих країн є результатом використання наукових знахідок, винаходів, застосування технологічних інновацій.

Розробка сучасних технологій і продукції дає можливість підприємствам збільшувати прибуток і тим самим покращує економічне становище і конкурентоспроможність як власне підприємств, так країн, де вони розташовані, створює робочі місця. У цьому зв'язку прискорення інноваційних процесів є важливою складовою державної політики в усіх розвинених країнах. Науково-технологічний, технічний рівень нині значною мірою визначає міжнародне становище країни, її положення на світовому ринку, сталість національної економіки загалом. Інтенсивне науково-технологічне суперництво останнім часом спостерігається не тільки між країнами з різними соціальними та ідеологічними системами, а й між країнами з розвиненими економіками — США, Японією, країнами ЄС та ін. Усі вони здійснювали і здійснюють продуману інноваційну політику, що дає значні економічні результати. Так, рівень технологічного розвитку Японії починаючи з 60-х років XX ст. підвищився (порівняно з технологічним рівнем США) з 22 до 60 % і більше. Значно збільшились масштаби підготовки кадрів науково-технічних працівників, а також кількість працівників, зайнятих у сфері НДДКР. Швидко збільшилась кількість виданих патентів. Позитивне сальдо в торгівлі наукомісткою продукцією в Японії досягло 27 млрд дол., у США — 12 млрд дол.

Слід також зазначити і велику питому вагу держави у фінансуванні НДДКР. Так, на кінець 90-х років XX ст. питома вага державних витрат на виконання фундаментальних НДДКР становила у Франції 90 %, Великій Британії та США — 80, Японії — 50 %. Сумарні ж державні витрати на НДДКР у Великій Британії та Франції перевищують 50 %, Німеччині — 40, Японії — 25–30 %. При цьому НДДКР в економічно розвинених країнах зосереджені переважно у провідних фірмах. Так, у США та Франції на частку ста найбільших промислових компаній припадає 80 % витрат на НДДКР, у Великій Британії — до 70, в Японії — понад 50 %. Причому ця частка значно вища, ніж за іншими економічними показниками. У США частка ста найбільших компаній у вартості активів становить приблизно 50 %, а у вартості промислової продукції, що випускається, — третину.

Інтерес становить також структура фінансування окремих стадій НДДКР. Так, відомі такі розраховані за даними офіційної статистики співвідношення фінансування фундаментальних, прикладних та експериментальних робіт у США: 12,6, 23,7 та 63,7 %.

У США та Японії кількість науково-технічних працівників, зайнятих у сфері НДДКР у розрахунку на 10 тис. працюючих наприкінці 90-х років досягала 76 осіб, у Німеччині — 59, Франції — 50, Великій Британії — 36, Італії — 37 осіб.

До інтелектуального продукту належить також ноу-хау — сукупність технічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих. У перекладі з англійської ноу-хау означає "знати як", тобто "знати, як це зробити". Зміст поняття "ноу-хау" надзвичайно широкий, воно може охоплювати будь-яку інформацію, необхідну для ефективної організації виробництва та збуту певної продукції. До ноу-хау можна зарахувати і технічні рішення, що виконуються на рівні винаходів, які з різних причин були запатентовані. Таким чином, характерним для цього поняття є новизна технічних знань і досвіду, їх корисність для розв'язання конкретних виробничих та комерційних завдань. Оскільки ноу-хау не підкріплене патентами, важливе значення у процесі його реалізації має дотримання конфіденційності інформації, документації креслень тощо.

Активізація інноваційної діяльності підприємств в умовах ринкової економіки пов'язана

насамперед з пошуком джерел і форм інвестування, які повинні забезпечити баланс між інноваційними витратами та фінансовими можливостями.

Успішність економічної діяльності в інноваційній сфері останнім часом дедалі тісніше ставиться у залежність від ступеня залучення кредитних ресурсів банківських установ до системи фінансового забезпечення відтворювальних процесів. Таким чином, банки стають одним з учасників інноваційного процесу, забезпечуючи не тільки його фінансування, а й зв'язок між усіма учасниками — державою, інвестиційно-інноваційними фондами, науково-технічними установами та споживачами. Проте існуючі механізми кредитування і високі ставки за кредитами в Україні не сприяють надходженню фінансових ресурсів у сферу інновацій.

Водночас реальна поточна ситуація є такою, що довгострокові кредити, які мають бути основними важелями стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, становлять небезпечно малу частку в загальному обсязі кредитних вкладень у національну економіку.

До суттєвих чинників, що обмежують довгострокове інноваційне кредитування, належать високий рівень відсоткових ставок за банківськими кредитами; великий кредитний ризик; ризик зміни відсоткових ставок; ризик незбалансованої ліквідності; переважно поточний та короткостроковий характер банківських пасивів; низька ліквідність об'єктів застави, що можуть бути передані в забезпечення інноваційного кредиту; зацікавленість банків у кредитуванні господарських операцій зі швидким обігом грошових потоків; обмеження можливостей рефінансування у НБУ.

Одним з перспективних джерел фінансування інноваційної діяльності на підприємствах хімічної галузі можуть бути також кошти іноземних інвесторів, їх використання має низку переваг порівняно з позичковим капіталом та іншими видами фінансово-кредитного забезпечення. Так, на відміну від позик і кредитів вони, не збільшуючи зовнішнього боргу держави, сприяють одержанню коштів для розвитку виробництва, зацікавлюючи в цьому безпосередньо іноземного інвестора. Вивезення прибутків, зароблених інвесторами завдяки їх внескам та участі у виробництві, є набагато меншою небезпекою, ніж віддача кредитів з відсотками.

Важливим інструментом стимулювання розвитку виробництва вважається надання державних гарантій за іноземними кредитними лініями,

що значно полегшує вихід підприємств на ринок капіталів. Існують два діаметрально протилежні погляди щодо державних гарантій за іноземними кредитами:

- без таких гарантій неможливо підтримати вітчизняне виробництво через слабкість банківської системи України;
- необхідно взагалі відмовитися від іноземних кредитів або накласти на них мораторій до стабілізації економічної й політичної ситуації.

Гарантії уряду забезпечують легший доступ до одержання кредитних коштів, тому вони є однією з форм субсидування підприємств. Обсяг цієї субсидії можна оцінити виходячи зі зниження витрат підприємства на сплату відсотків за банківський кредит. У разі неповернення підприємством кредиту обсяг субсидії дорівнює сумі бюджетних витрат з його погашення й обслуговування. Такі випадки в умовах ринкової економіки практично виключені завдяки використанню процедури банкрутства.

Отже, на перший погляд, надання державних гарантій при одержанні кредитів чи державної допомоги на їх обслуговування не порушує дії ринкового механізму: держава просто допомагає підприємствам отримати кредит на ринкових умовах. Однак з народногосподарських позицій це означає фінансування проектів, які без участі держави не були б здійснені через високі витрати чи недостатню надійність. При обмеженості кредитних коштів це призводить до заміни (витіснення) рентабельних інвестицій.

Таким чином, втручання держави створює певні перешкоди для фінансування прибутковіших проектів, а отже, спотворює умови конкуренції і знижує загальну ефективність народного господарства.

Надання державних гарантій, як правило, базується на прийнятій системі пріоритетів. Вибіркова підтримка певних секторів економіки спричинює зміну відносних цін, а отже, і структуру виробництва, яка в результаті такого втручання перестає відповідати перевагам споживачів.

Досвід промислово розвинених країн свідчить, що надання державних гарантій порівняно з іншими формами субсидування виявляється доцільним лише тоді, коли завдяки гарантіям на ринку залишаються тільки ті підприємства, що мають шанси зберегти свою рентабельність тривалий період. Таким чином, можна стверджувати, що від позитивного розвитку інноваційного процесу в Україні залежить конкурентоспроможність товарів, що випускаються.